

Het de Ruyter-wapenschild opnieuw gerestaureerd.

Vlissingen, 1966 – 1969. Met mijn opgravingsvriend Leo van Druten zwierf ik door de stad, waarvan op dat moment zo ongeveer de helft kort en klein geslagen werd.

Menig beerputje haalden we in die tijd leeg, en tegels, die verzamelden we bij het leven. Uit de slooppanden waren ze allang verdwenen (de tegelkoorts was al rond 1960 begonnen) maar ze kwamen massaal voor in de puinlagen onder de vloeren van de huizen.

Vlissings puin was tegelpuin, heel anders als het Middelburgse puin.

Tijdens onze zwerftochten door Vlissingen kwamen we een keer langs een pas gerestaureerd pand aan de Nieuwendijk waar in de topgevel een enorme gevelsteen zat. Leo vestigde mijn aandacht erop . “mooi he” ? “Ja, schitterend, ” beaamde ik.

Het was inderdaad een heel indrukwekkend stuk met twee wapenschilden.

Het pand was zoals gezegd nog maar kort geleden gerestaureerd. “Amusementshal Sportland” stond er met grote letters op de ruit beneden. Sportland vonden we maar niets. Het was een tent waar overwegend vetkuiven kwamen en wij waren geen vetkuiven maar hippies, en hadden de wijsheid in pacht.

Maar de gevelsteen vonden we geweldig.

Toen ik in 1970 als meubelmakersleerling bij Rodelco in Veere werkte vertelde mijn leermeester Lau Davidse eens over het werk wat hij in de loop der jaren had gedaan en waar hij zoal had gewerkt. Eerst bij de bekende Middelburgse restaurateur Suurland, daarna in de bouw bij de restauratie van de Abdij en daarna als biljartmaker bij Loontjens. Zo kwam het vanzelf op het gevelornament aan de Nieuwendijk, en Lau vertelde mij, dat hij er nog aan gewerkt had . Toen hoorde ik voor het eerst, dat het niet van steen was , maar van hout. Daar keek ik van op.

Wat hij er toen aan gedaan heeft , ben ik inmiddels vergeten. Maar als we oude kranteberichten er op naslaan, krijgen we heel wat te lezen.

Er is geen ornament hier in de buurt waarover meer onzin is geschreven, aan geknoeid en gerommeld is , en waar vreemde theorieën over zijn losgelaten als het Vlissingse gevelornament van de Nieuwendijk.

De PZC van zaterdag 16 mei 1992 vermeldt dat beeldhouwer Peter de Jong het *in 1964 restaureerde met nieuw eikenhout*. Helaas , er zit geen stukje eikenhout aan heel het ornament.

(Maar het is wel mogelijk dat Davidse er stukken van een andere houtsoort in heeft gezet en het aan Peter de Jong beeldhouwklaar heeft aangeleverd) .

Het wapenschild zou van Michiel de Ruyter zijn en zijn derde vrouw Annetje van Gelder. Stilistisch is dit onwaarschijnlijk, het ornament dateert uit een tijd dat beide echtelieden allang overleden waren. (maar er is wel een relatie met Michiel de Ruyter)

Het Reformatorisch Dagblad van 16 januari 1994 maakt het nog bonter: *“het gerestaureerde wapenschild op de gevel van het voormalige woonhuis van vlootvoogd en zeeheld Michiel de Ruyter is gisteren geplaatst. En: Het paneel is met een speciale kunststof bewerkt, wat houtrot in de toekomst moet voorkomen”.*

En dan nogmaals de PZC van 2 januari 1994: *“Paneel uit de 16^e eeuw weer als nieuw”.*

Tijdens het vooronderzoek naar de geschiedenis van het ornament kwam ik in contact met Ad Tramper van het Vlissings Archief.

Er bleek heel weinig over bekend te zijn, maar misschien wilde Jeroen Martijn Hangoor ons wel te hulp komen.

Het resultaat van zijn onderzoek is, dat nu eindelijk duidelijk is geworden van wie de wapens zijn, wat de link is met Michiel de Ruyter, en wat in heraldisch opzicht de juiste kleuren zijn.

afb. 1 het pand aan de Nieuwendijk voor de restauratie van 1964 (col. Gemeentearchief Vlissingen)

Er bestaat een foto, die gemaakt is van de voorgevel van het pand in 1964.(afb. 1)

Daarop is het ornament te zien in een slechte staat. De voorkant van de kroon is verdwenen, en de kop van de leeuw lijkt ook nogal aangetast. Boven de krul is de hijsbalk aanwezig, maar wat het nog interessanter maakt, is dat daarboven nog een tweede gevelversiering aanwezig is, die de gehele topgevel van het pand vult. De voorstelling is niet geheel duidelijk, maar blijkens een beschrijving in het Vlissings Archief gaat het om een ovaal met een bos touw.

Dit bovenste gevelornament is om een onverklaarbare reden verdwenen. Navraag bij de familie Loontjens leverde niets op.

Het is buitengewoon jammer dat dit onderdeel weg is , want de topgevel wordt daarmee een veel beter geheel, met de hijsbalk temidden van de ornamentiek.

Het gevelornament is te dateren als midden achttiende eeuws, of iets later en de stijl als Rococo.

Bij de restauratie in 1964 is de gehele voorgevel, die tot dan toe geheel met stuc was bedekt en uit steens metselwerk bestond afgebroken en vervangen door een min of meer identieke gevel van halfsteens metselwerk met daar achter een spouwmuur.

Momenteel zit het ornament in een uitsparing in de voormuur, maar vroeger zat die uitsparing in de gehele (steens)muur en keek je vanaf de zolder tegen de geschilderde achterkant van het ornament aan.

Het paneel zelf bestaat uit een rij staande grenenhouten planken van 5 cm. dik, die met pen en gat-verbinding gemonteerd zijn in een horizontale balk onderaan en een zwaar ornament met lofwerk bovenaan.

Op deze ondergrond is het wapenschild met de leeuw en het paard vastgespijkerd.

De heraldische voorstelling zelf is eerst uitgezaagd en daarna gebeeldhouwd uit grenen balkhout, eveneens staand, van ca. 8cm.dik. Waar deze dikte te weinig was, zoals bij de kop van de leeuw en de romp van het paard zijn er eenvoudig stukken op gelijmd of gespijkerd om tot de gewenste dikte te komen.

De achterkant is nu geheel geschilderd met oranje loodmenie, maar daar onder zit nog de oude verf, een groenachtig zwart wat eveneens aanwezig is op de hijsstoel, die nog op de zolder van het pand aanwezig is . Een unieke constructie . (afb. 2)

afb 2. de hijsstoel op de zolder (foto col. Gemeentearchief Vlissingen)

Het pand lijkt op het eerste gezicht 17^e eeuws, mogelijk nog ouder.

De voorgevel is te oordelen aan de gebogen rollagen boven de ramen 18^e eeuws, al was de ruitindeling alsook de stuclaag op de gevel wel als 19^e eeuws te dateren.

Jeroen Martijn Hangoor was zo vriendelijk een kort historisch onderzoek te verrichten naar het gevelornament. Dit was mogelijk omdat er genoeg gegevens over de wapenschilden achterhaald konden worden.

Heel anders was het met de relatie tot het pand waarin het wapenschild zich bevindt.

Er is tot nu toe geen enkele schriftelijke bron ontdekt die een duidelijke link legt tussen het echtpaar Parker-van Bueren en het betreffende pand.

In het advies voor de kleurrestauratie wat Jeroen Hangoor voor mij opstelde uit hij daarom de veronderstelling dat het gevelornament niet van oorsprong bij het pand hoort . Dit vanwege het totaal ontbreken van ondersteunende archiefgegevens.

Het ornament zou dan van een ander pand afkomstig kunnen zijn, en wel als onderdeel van een balustrade. Daar heeft het inderdaad veel van weg. Dergelijke balustrades komen in Holland, vooral Amsterdam veel voor en zijn dan meestal getooid met een vergelijkbaar wapenschild.

Dan moet dat een pand in rococostijl zijn geweest. Toch komen dergelijke balustrades hier nauwelijks voor. Ze zijn een typisch Hollands verschijnsel. Ik ken slechts een pand waar iets dergelijks aanwezig was, namelijk het in 1933 afgebrande Hotel Verseput aan de Lange Delft in Middelburg. En deze balustrade was dan nog van steen.

Een balustrade van hout is zeer kwetsbaar, daarom wordt het houtwerk in zo'n geval voor driekwart ingepakt in lood. Nu is op de foto uit 1964 inderdaad te zien dat vroeger bovenop de krul een dikke loodslab heeft gezeten. Maar aan de achterzijde ontbreekt ieder spoor van een loodbedekking. Een dergelijke loodslab bovenop gevelornamenten is overigens eerder regel dan uitzondering.

In de derde plaats betekent de veronderstelling dat het ornament van elders is gekomen slechts een verplaatsing van het probleem, want waar is dan het bovenste, verdwenen stuk vandaan gekomen?

En ten laatste: wanneer we de foto uit 1962 met een vergrootglas bekijken en dan letten op het metselverband direct naast het wapenschild dan zien we dat dit geheel volgens de regels der kunst is uitgevoerd. Dit had nooit gekund als het ornament was afgezaagd en in een gat in de gevel was ingepast. Een dergelijke ingreep is altijd herkenbaar aan het aangrenzende rommelige metselverband.

Als achteraf mocht blijken dat het wapenschild toch van elders komt, betekent dit dat de gehele topgevel van het pand tot net boven de ramen is afgebroken om het wapenschild te plaatsen. Een enorme ingreep.

Ik ga er dan ook op grond van deze bouwkundige gegevens voorlopig van uit, dat het wapenschild van oorsprong in het pand hoort, al wordt dit tot nu toe helaas niet door archiefgegevens ondersteund.

Restauraties in 1962 en 1993

Bij de restauratie in 1962 is in ieder geval de kroon vernieuwd. Mogelijk is er ook wat aan de kop van de leeuw gedaan, al kunnen dergelijke ingezette stukken door kleurverschil later makkelijk herkend worden. Bij het schoonmaken van het ornament was inderdaad plaatselijk wat kleurverschil te zien, maar te weinig om te kunnen stellen dat de kop geheel vernieuwd is. Er zijn slechts weinig stukken ingezet.

Ook is in die tijd alle oude verf verwijderd. Over oorspronkelijke kleuren is niets bekend en ook bij de laatste restauratie vonden wij daar niets van terug.

Wel was op de achterplaat een grijze grondverf aanwezig met daarover wit en een rozeachtige kleur, duidelijk recentelijk aangebracht. (is mogelijk door zonlicht verkleurd)

Het schilderwerk is toen verricht door de heer P. van Liere uit Middelburg. In de jaren '60 zag het ornament er heel mooi uit.

Begin jaren '90 was het ornament erg verveloos geworden. Een Middelburgs bedrijf heeft het ornament toen gerestaureerd. Van de staat voor de toenmalige restauratie bezit de familie

Loontjens een serie foto's waarop te zien is dat er inmiddels veel rotte plekken in de gevelversiering zitten.

Opnieuw is het toen geschilderd door de heer P. van Liere. Het werd toen –na restauratie- in de grondverf bij hem aangeleverd en zag er perfect uit, zoals op de foto's in het archief van de familie Loontjens te zien is. Op 15 januari 1994 kon het opnieuw in de gevel worden geplaatst.

Het gevelornament voor de restauratie van begin jaren '90. (archief familie Loontjens)

Laatste restauratie 2004-2005

In september 2004 werd ik benaderd door de heer E. Loontjens met het verzoek eens te gaan kijken naar het gevelornament in “Funtastic”. Bij het onderhoudsschilderwerk was ontdekt dat het gevelornament erg slecht was, niettegenstaande dat het nog in 1993-1994 met veel tamtam was gerestaureerd en het er toen heel mooi uit zag.

Wat we toen boven op de steiger aantreffen tart welhaast iedere beschrijving. Een prachtig afgewerkte buitenste schil, waarin overal gaten gevallen waren. Het ornament was inwendig voor meer dan de helft verrot en het hout was totaal gestikt. Hier kon niet veel meer gerestaureerd worden, maar moesten veel onderdelen gekopieerd worden.

De opdracht werd snel verleend, en zo kon het gevelornament op 12 oktober 2004 uit de gevel getakeld en vervoerd worden naar de werkplaats in Koudekerke, waar, nadat het ornament eerst een tijd lang had gedroogd in januari 2005 de restauratie kon beginnen.

Tijdens deze laatste restauratie bleek dat er, in tegenstelling tot wat de schilder Van Liere in de PZC daarover in het verleden had gemeld geen stukje eikenhout aan het ornament te vinden was. Alles was grenen. Bovendien waren er slechts een zestal stukken ingezet met het Amerikaanse Oregon Pine. Onduidelijk was, wanneer dat was gebeurd, in de jaren '60 of in de jaren '90?

Voor de rest was het ornament geheel volgeplempt met kuthars vulmiddelen. Hoe goed bedoeld het ook mag wezen: dergelijke kwetsbare gevelornamenten die voortdurend aan weer en wind worden blootgesteld kunnen nooit gerestaureerd worden met kunsthars, dit materiaal gedraagt zich als koude brokken in het hout waartegen waterdamp condenseert met als gevolg op termijn nog meer rot.

Bovendien bleek, dat het ornament, met uitzondering van het paard en de meest linkse krul nooit van de ondergrond was losgehaald. Vrijwel alle onderdelen zaten nog op de grondplaat vast met de originele gesmede spijkers. Hoe aantrekkelijk dit ook mag lijken vanuit oogpunt van authenticiteit, het betekent wel dat het nog nooit een keer serieus is gerestaureerd, hoewel er al heel wat geld aan gespendeerd is. Want behalve dat het ornament zelf, met uitzondering

van het wapenschild in zeer slechte staat was, was ook de grondplaat zwaar aangetast door houtrot.

Toch hebben we de grondplaat als geheel gehandhaafd. De vele slechte stukken zijn er uit gefreesd en opgevuld met het Amerikaanse Red Cedarhout.

De bovenste krul is geheel vernieuwd door mijn zoon Marnix Rijken. Hij heeft ook de achterplaat hersteld alsmede de buitenste krullen links en rechts.

De leeuw en het paard alsmede de kroon zijn door mijzelf nagemaakt conform het origineel .

Dat viel nog niet mee want de oorspronkelijke stukken moesten we met pur-schuim aan elkaar plakken om nog wat vorm te kunnen behouden. Alle stukken zijn met de hand, op het zicht met behulp van krompassers uitgekap in Amerikaans Red Cedar. Een tamelijk zachte, uiterst duurzame houtsoort die ideaal is voor dergelijke buitenornamenten.

Nadat de nieuwe onderdelen zijn teruggeplaatst op de grondplaat, is het geheel geschilderd conform het advies van Jeroen Martijn Hangoor in de juiste heraldische kleuren.

Hierbij is een verfsoort gebruikt welke het houtwerk slechts ten dele afsluit. Daarmee wordt verstikking voorkomen. Om dezelfde reden is het hout niet geplamuurd. Voor alle goudkleurige onderdelen is 23 karaats bladgoud gebruikt. Voor alle zilverkleurige onderdelen bladpalladium. Dit is een buitengewoon dure, zilverkleurige metaalsoort, verwant aan platina. Het echte bladzilver wordt buiten, zeker zo dicht bij de zee, in korte tijd zwart. Bladpalladium is dan een uitstekende vervanger, zij het dat dit materiaal buitengewoon giftig is. Al het schilderwerk is verricht door mijn zoon Engelbert Rijken.

Op de kop van de leeuw, de kroon en de bovenste krul is opnieuw een loden kap aangebracht, zoals die er vroeger ook op zat, maar in de jaren '60 verwijderd is. Hiervoor is speciaal, uit Engeland geïmporteerd, op zand gegoten bladlood gebruikt. De firma die het lood leverde deelde ons mee, dat wij de eerste afnemer van dit materiaal waren op het Europese vasteland en verzocht ons, als het werk klaar was foto's te sturen van wat wij er zoal mee gedaan hadden. Dan konden ze dit op hun website zetten.

Dat zullen we dan ook zeker doen. Maar of de Engelsen zoveel op hebben met Michiel de Ruyter .....

de loden kap op de bovenste krul

Op 24 november 2005 kon het ornament opnieuw in de gevel worden geplaatst. Het moet nu weer vele jaren mee kunnen, bij regelmatig onderhoud van het schilderwerk zelfs vele tientallen jaren.

Ik hoop dan ook, dat de Vlissingers er nog vaak, met plezier naar mogen kijken.

Riaan Rijken

Engels gegoten lood